УДК 811.161.2’25’38:316.77

Олександра Стужук
(Житомир, Україна)

УКРАЇНСЬКІ ПАРЕМІЇ: СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

У статті описано й проаналізовано основні стилістичні прийоми творення українських паремій, окреслено їх функції в сучасному медійному дискурсі, визначено особливості реактивації сталих висловів у публічній комунікації.

Ключові слова: *паремія, медіадискурс, реактивація паремій, стилістичні прийоми творення паремій.*

The article describes and analyzes stylistic techniques used in the creation of Ukrainian proverbs, outlines their functions in contemporary media discourse, and identifies the characteristics of the reactivation of fixed expressions in public communication.

Keywords: *proverb, media discourse, reactivation of proverbs, stylistic techniques for creating proverbs.*

Українські паремії (прислів’я, приказки, афоризми) залишаються дієвим інструментом смислотворення в сучасному публічному й масмедійному дискурсі: їх функціонування в

заголовках та текстах публіцистики, дописах у соціальних мережах пов'язане із своєрідною реактивацію та творчою модифікацією, що зумовлює підвищену стилістичну варіативність. Події постмайданної та воєнної доби сприяли посиленню тенденції повернення й оновлення прецедентних формул, що демонструє чутливість паремійного фонду до соціокультурних зрушень і водночас загострює потребу в описі саме мовностилістичних механізмів їх функціонування. Сучасні українські студії фіксують цей зсув від суто жанрово-типологічних описів до аналізу дискурсивних стратегій і стилістичних прийомів (еліпс, паралелізм, антитеза, паронімічна атракція, гра слів), які забезпечують афористичність, сугестивність та економію вислову. Такий підхід має не лише теоретичну вагу для лінгвостилістики й пареміології, а й практичну значущість для шкільної та університетської гуманітарної освіти, медіаграмотності, перекладознавства й міжкультурної комунікації, оскільки дозволяє описати продуктивні моделі творення й інтерпретації сталих висловів у нових комунікативних середовищах.

У сучасних дослідженнях української пареміології актуальним є розширення методологічної спрямованості: від теоретичного переосмислення статусу паремії до аналізу її синтаксико-семантичних параметрів та медіадискурсивних практик. У працях Т. Космеди та С. Колонюк обґрунтовано багатовимірність паремії як об'єкта лінгвістики, зокрема проблематику меж із суміжними одиницями (афоризм, фразеологізм) і потребу комплексного, міждисциплінарного підходу; такі напрацювання стали основою для подальших студій стилістичних механізмів творення та функціонування паремій [2, с. 21]. На рівні структурної організації цих мовних одиниць важливими є дослідження, у яких продемонстровано кореляцію між синтаксичними схемами прислів'їв та їхньою смисловою економією і сугестивністю. У цьому контексті показовою є праця М. Паук про синтаксис і семантику обмежувальних синтаксем в українських прислів'ях [3, с. 25]. Окремим напрямом, сформованим у наукових студіях Н. Шарманової, стало осмислення темпоральної семантики й «клішованості» паремій як засобу стислого кодування знання, що поглиблює розуміння механізмів стислості й афористичності [4].

Паралельно розвиваються дослідження комунікативно-прагматичних параметрів паремій у сучасних медіа, де описано зсув від прямого цитування до креативних трансформацій прецедентних формул, зокремав праці Ю. Маслової подано аналіз газетного українськомовного дискурсу [5, с. 300]. Вектор актуалізації та «повернення» усталених висловів у сучасній комунікації окреслено й на матеріалі паремій з ойконімом «Київ», де описано умови їх реактивації та стилістичні наслідки для публічної мови [1]. До джерелознавчих і типологічних студій долучається також компаративістський сегмент (напр., монографія Л. Даниленко про чеську пареміологію) [7], що методологічно підживлює українські описи жанрових модифікацій і стилістичних параметрів, актуальних у кроскультурній перспективі. Також у новітніх узагальнювальних працях можна простежити консолідацію лінгвокультурного, когнітивного та дискурсивного підходів, що формує сучасний «каркас» для спеціального аналізу стилістичних прийомів у структурі українських паремій [6, с. 315].

Мета статті полягає в описі й аналізі стилістичних прийомів творення українських паремій та в окресленні їхніх функцій у сучасному медіадискурсі.

Методологія досліджень паремійного фонду часто спирається на поєднання лінгвостилістичного, лінгвокультурного й дискурсивно-прагматичного підходів, що дозволяє описувати і походження, і сучасну функціональну динаміку паремій [7]. Лінгвостилістичний аналіз дає змогу описати формально-структурні механізми афористичності (еліпс, паралелізм, антитеза, парономазія, риторичні фігури), лінгвокультурний – інтерпретувати ціннісні константи й культурні сценарії, дискурсивно-прагматичний – пояснити способи актуалізації та ре активації паремій у медійному просторі, зокрема через прецедентні вислови та вторинні цитування. Актуальність такої комбінації засвідчують новітні українські праці про прецедентні феномени, риторичні фігури в медіадискурсі, а також сучасні дослідження реактивації та трансформації паремій.

У широкому сучасному вжитку поняття паремія охоплює прислів'я, приказки, афоризми та інші формули, що функціонують як мінімальні смислові одиниці із завершеною комунікативною інтенцією. Таке трактування корелює з тенденцією до міжжанрового аналізу й уможливлює зіставлення традиційних народних одиниць із авторськими афоризмами та медіацитатами як різновидів прецедентних висловів.

У центрі афористичності лежить поєднання синтаксичної економії та семантичної рельєфності. Наприклад, паремії «Не святі горшки ліплять»; «Ситий голодного не розуміє» створено на основі своєрідної стиснутості змісту й імперативної тональності; паралелізм і симетрія посилюють ритмомелодику і запам'ятовуваність («Без труда нема плода»; «Де тонко – там рветься»); антитеза структурує ціннісні опозиції («Слово не стріла, а глибше ранить»), парономазія та гра слів активують фонетико-семантичну атракцію («Плекаєш лінощі – пожнеш біднощі» – модель із частковою римою та внутрішньою алітерацією). Риторичні фігури посилюють сугестивність та апелятивність, що особливо помітно у публічних медіатекстах і політичних висловлюваннях. Узагальнювальні описи риторичних засобів у сучасних медіа підтверджують продуктивність цих механізмів для створення «сильних позицій» у коротких формулюваннях [8].

Стабільні синтаксичні моделі (двочленні паралельні конструкції, паремії з безособовими формами, інфінітивні структури з нульовим підметом) забезпечують лаконізм і високий ступінь узагальненості: формула водночас конкретна й універсальна. Новітні описові студії звертають увагу на кореляцію між схемою речення і типом смислового висновку: чим жорсткіша симетрія, тим виразніший ефект «закону-висновку»; чим більша еліптичність, тим сильніший імперативний імпульс вислову. На матеріалі українських прислів'їв показано, що обмежувальні синтаксеми та структурні компресії підсилюють афористичність і емфатичність [1, с. 74].

Медіаекологія стимулює «подвоєне життя» паремій: класичні формули функціонують поруч із модернізованими, унаслідок чого виникають цитатні варіанти, іронічні перефрази, локальні адаптації та меметичні розгортання. Українські дослідження 2019-2024 років фіксують активне побутування прецедентних висловів в інтернет-виданнях і соціальних мережах; ці вислови часто виконують оцінну й мобілізаційну функції, зокрема в політичному дискурсі, і спираються на звичні для носія мови паремійні моделі. Звідси – підвищений попит на опис стилістичних механізмів, що забезпечують швидке впізнавання та повторюваність формул.

У сучасному публічному дискурсі паремії нерідко функціонують як готові інтерпретаційні рамки, що дозволяють компактно подати інформацію про складний політичний, економічний чи соціальний процес. Заголовки медіатекстів часто актуалізують прецедентні формули, оскільки вони вирізняються високим ступенем упізнаваності, емоційної насиченості та оцінності. Так, у матеріалі Радіо Свобода «"Де тонко, там і рветься": як РФ використовує слабкі місця оборони ЗСУ на півдні Донбасу» афористична формула винесена в заголовок і задає змістову рамку сприйняття всього подальшого аналізу ситуації на фронті [9].

Подібний механізм спостерігаємо у публікації О. Шуляк «Менше слів, більше Делі: як Індія прагне забрати в Китаю статус "фабрики світу"», де традиційне прислів'я трансформується через гру слів (діла / Делі), але зберігає початковий імператив до практичної дії [10]. У статтях, присвячених ризикам криптовалютних інвестицій, як-от: «Shitcoins та FOMO: як не стати жертвою емоцій у криптоінвестиціях», паремію «Не все те золото, що блищить» використовують як підзаголовок до тематичного блоку й сигнал про скептичне, застережне ставлення автора до об'єкта опису [11]. Такі приклади демонструють, що афористичні формули в заголовковому комплексі виконують не лише номінативну, а й інтерпретаційну та оцінну функції.

У колонці «Дрони на кухнях? І навіть там» на сайті «Українська правда» прислів'я «не святі горшки ліплять» введено в основний текст як аргумент на користь залучення

«звичайних» громадян до виробництва безпілотників для фронту, що знімає протиставлення між експертами й «непрофесіоналами» [12]. У таких випадках паремія виконує передусім оцінну й програмувальну функцію: вона задає напрям інтерпретації події ще до прочитання основного змісту статті, водночас поєднуючи експертний дискурс із повсякденним культурним досвідом реципієнта.

Окремої уваги заслуговує реактивація паремій із локальними компонентами, насамперед ойконімами. На матеріалі одиниць із компонентом Київ показано, що подієві контексти (революційні події, повномасштабне вторгнення РФ) запускають повернення усталених формул у публічну мову та їхнє стилістичне переосмислення. У медіадискурсі регулярно з'являються як традиційні конструкції типу «Язик до Києва доведе», «Як до Києва рачки», «Київ – мати міст руських», так і їх трансформовані варіанти: «Язик до Києва доведе, а до виборів – навряд», «До президентства – як до Києва рачки», «Мати чи мачуха міст "руських"?» тощо, де реалізуються антиподієві антитези, паралелізм, гра слів, риторичні запитання та окличні конструкції [1, с. 73-77].

У медіапросторі активно функціонують новітні паремійні формули з тим самим ойконімом: «Київ тримає удар», «Майдан починається з Києва», «Взяти Київ за три дні», «KyivnotKiev», «Closethesky, Kyiv» та ін., які виконують не лише ідентифікаційну й солідаризаційну, а й мобілізаційну функцію, актуалізуючи досвід спротиву та колективної відповідальності. Отже, паремії з локальними компонентами демонструють життєздатність паремійної системи та її здатність до швидкого стильового оновлення без втрати жанрового ядра [1, с. 73-80].

Аналіз використання стилістичних прийомів у творенні паремій підтверджує, що афористичність – це не лише «висока густина змісту», а й ретельно налаштована форма: синтаксична компресія, симетричні схеми, контрастні смислові домінанти, фонетична атракція й риторична маркованість. У сучасній комунікації ці властивості забезпечують швидке поширення, цитованість та повторюваність, а у навчальних контекстах – дидактичну придатність як моделей для вправ зі стилістики, риторики та критичного читання медіатекстів. Порівнюючи традиційні зразки й медійні модифікації, робимо висновок, що вибір ключових прийомів творення паремій насамперед залежить від каналу комунікації: у друкованій публіцистиці часто використовують антитезу та паралелізм, у соціальних мережах – гру слів та іронічну перетекстовізацію прецедентних висловів.

Отже, по-перше, українські паремії зберігають жанрове ядро й водночас демонструють високу адаптивність до сучасних комунікативних умов, що проявляється у реактивації, локальних адаптаціях і креативних перефразах. По-друге, стилістична ефективність паремій часто зумовлена вдалим використанням різних стилістичних прийомів (еліпс, паралелізм, антитеза, парономазія, риторичні фігури), які забезпечують семантичну економію, експресивність і запам'ятовуваність. По-третє, поєднання лінгвостилістичного, лінгвокультурного та дискурсивного аналізів є плідним для опису як традиційних, так і медіамодифікованих паремій. Перспективними є подальші дослідження використання паремій для формування нових комунікаційних стратегій у публічній сфері, у творенні сучасних медіатекстів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сизонов Д. Реактивація паремій із ойконімом «Київ» у сучасній комунікації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2024. №48. С. 68-81.

2. Космеда Т., Колонюк С. Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. *Лінгвістичні студії*. 2022. №43. С. 20-31.

3. Паук М.М. Синтаксис і семантика обмежувальних синтаксем в українських прислів'ях: дис. … канд. філол. наук. Київ, 2018. 210 с.

4. Шарманова Н. Лінгвалізація часу в паремійних кліше. *Філологічний часопис*. 2019. №2(14). С. 122-132.

5. Маслова Ю.П. Пареміологійні одиниці в сучасному газетному дискурсі україни воєнного періоду: прагматичний ефект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія« Філологія».* Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 298–302.

6. Мороз Т. Теоретичні підходи до аналізу паремій в українському, російському та польському мовознавстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2021. №1(45). С. 312-320.

7. Даниленко Л. І. Чеська пареміологія в генетичному, лінгвокогнітивному і дискурсивному висвітленні: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 440 с.

8. Жорнокуй У. В., Коваленко Н. А., Калініченко М. М. Риторичні фігури в сучасному медійному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35, ч. 2. №3(74). С. 227-233.

9. Радіо Свобода. «Де тонко, там і рветься»: як РФ використовує… URL: https://www.radiosvoboda.org/a/pivden-donbas-oborona-zsu-zahrozy/33538936.html (дата звернення: 08.11.2025)

10. Шуляк О. Що було за лаштунками UkraineRecoveryConference у Берліні. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/ukraine-recovery-conference-berlin-chogo-vimagayut-partneri-ukrajini-50426846.html (дата звернення: 08.11.2025)

11. Гринів В. Shitcoins та FOMO: як не стати жертвою емоцій у криптоінвестиціях? URL: https://cases.media/article/shitcoins-ta-fomo-yak-ne-stati-zhertvoyu-emocii-u-kriptoinvesticiyakh?srsltid=AfmBOord-EIYojse-n0DlfVd_YfhZSBeRimx9x56FKo-VT8JQcAEMEER(дата звернення: 21.11.2025)

12. Берлінська М. Дрони на кухнях? І навіть там. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/16/7437467/ (дата звернення: 21.11.2025)

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Шарапа М. В.